

ביאורים

לאור המסקנה הברורה על נבדלות ה' מהמציאות הגשמית, מעלה הרמב"ם קושיה נוספת על הכתוב בתנ"ך. איך משה מבקש לראות את ה', והרי לא ניתן לראות אותו? אלא שמשו לא ביקש לראות אותו בעין גשמית אלא בעין השכל, כלומר לדעת אותו. הראייה היא ביטוי לידיעה ברורה שלא ניתן להכחיש אותה. ההשגה של חוש הראייה היא ברורה וחד משמעית, ומשה ביקש לדעת את ה' בשכלו באותה רמה של הכרה וודאות. אולם ה' השיב לו שהשכל האנושי לא יכול לדעת את ה' באמת, כי זה מעבר לתחום הקליטה שלו. כפי שהעין האנושית לא רואה גוונים מסוימים (אולטרא סגול, אינפרא אדום) והאוזן האנושית לא שומעת טונים מסוימים, כך גם השכל האנושי לא יכול להשיג ידיעה לא אנושית. ובכל זאת, משה אמנם לא היה יכול לראות את הפנים של ה', אבל היה יכול לראות את האחור של ה'. הרמב"ם מסביר את המונחים הללו כמשל לראיית אדם אחר. בראיית אדם אחר, מאחוריו, איננו פוגשים את האדם בצורה הטובה והמוחלטת ביותר. עם זאת אנו אכן מקבלים מושג מסוים על האדם ועל תוארו. כך משה רבנו, השיג השגה מסוימת אם כי מוגבלת, במציאות ה'. ועל ידי השגה זו, היה יכול להבחין ולהבדיל בין הבורא לשאר הנבראים. למשה ניתנה הזכות לדעת בביורו שה' לא דומה למציאות המוכרת לנו בעולם. אנחנו מגיעים למסקנה הזו בעזרת כללי ההיגיון, אולם משה הבין את זה באופן מוחלט.

כפי שהסביר הרמב"ם את התיאורים הגופניים שמייוחסים לה' בתנ"ך כמשל, ממשיך הרמב"ם באופן שיטתי להסביר בצורה דומה את שלל התיאורים הגשמיים שמייוחסים לה', כמו פעולות אנושיות של עמידה וישיבה, וכמו רגשות אנושיים של כעס ושמחה. בתחילת חלק א' של 'מורה הנבוכים' מאריך הרמב"ם בפירוט הנמשל של כל התיאורים השונים.

הרחבות

חשיבותה של הרחבת ההגשמה

אָבֵל הוּא בְּרוּךְ הוּא יִתְעַלֶּה וְיִתְרומֵם עַל כָּל זֶה. לדעת הרמב"ם הרחבת ההגשמה מהבורא אינה עניין ששייך למדרגות גבוהות בידיעת ה', אלא ידיעה שמוכרחים ללמד ולשנן אותה גם למי שאינו מסוגל להבין דברים עמוקים ו"אילו שלילת ההגשמה והעדר הדמיון וההיפעלויות הם דבר שמן הראוי לדבר עליו במפורש ולהבהירו לכל אחד לפי תפישתו, ולמסרו בקבלה לילדים, נשים, כסילים ולפגומים מלידה, (שאינם מסוגלים לחדור לעומק הדברים) כמו שמוסרים להם בקבלה שהוא אחד ושהוא קדום ושאינו לעבוד את זולתו, מכיוון שאין ייחוד אלא בהעדר הגשמות" [מורה נבוכים א, לה]. עולה מדברי הרמב"ם שהרחקת ההגשמה היא עניין עקרוני ובסיסי בעבודת ה' של כל אדם באשר הוא. הרב קוק מסביר שמי שמייחס גשמות לבורא, ואפילו הערך העליון ביותר אינו נתפס אצלו באופן מופשט, מרגיל את עצמו להתייחס לכל המציאות בצורה חומרנית ומגושמת ולא לראות את ערכה ותכליתה הפנימית. מתוך כך האדם רואה בעולם רק עניין שימושי לתועלתו האישית והגשמית [עין איה, ברכות ב, 275-276]. מדברי הרב קוק אפשר ללמוד שככל שנרומם את יחסנו לבורא נוכל להעלות את כלל התפיסות והשאיפות שלנו למקום גבוה ומרומם יותר.

י, מַה הוּא זֶה שֶׁבִקֵּשׁ מִשֶּׁה רַבְּנוּ לְהַשִּׁיג כְּשֶׁאָמַר: "הֲרֵאנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ?" (שמות לג,ח). בקש השגת משה לידע אמתת המצאון שלהקדוש ברוך הוא עד שיהיה ידוע בלבו כמו ידיעת אחד מן האנשים שראוה פניו ונחקקה צורתו בקרבו, שנמצא אותו האיש נפרד בדעתו מן האנשים. כך בקש משה רבנו להיות מציאת הקדוש ברוך הוא נפרדת בלבו מן האנשים, עד שידע אמתת המצאון כמה שהיא. והשיבו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי, שהוא מחבר מגוף ונפש, להשיג אמתת דבר זה על בריו.¹

י, והודיעו ברוך הוא ° מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחוריו, עד שהשיג מאמתת המצאון דבר שנפרד הקדוש ברוך הוא בדעתו מן האנשים, כמו שיפרד אחד מן האנשים שראוה אחוריו והשיג כל גופו ומלבושו בדעתו מן האנשים. ועל דבר זה רמז הכתוב ואמר: "וְרֵאִיתָ אֶת אַחֲרֵי, וְפָנָי לֹא יֵרְאוּ" (שם לג,כג).

יא, וְכִינּוּן שֶׁנִּתְבָּרַר שְׂאִינוּ גּוֹף וְגוּיָה, יִתְבָּרַר שֶׁלֹּא יֵאָרְעוּ וְלֹא אֶחָד מְמַאֲרְעוֹת הַגּוֹף: לֹא חֲבוּר וְלֹא פְרוּד, וְלֹא מְקוּם וְלֹא מְדָה, וְלֹא עֲלִיָּה וְלֹא יְרִידָה, וְלֹא יְמִין וְלֹא שְׂמֹאל, וְלֹא פְנִים וְלֹא אַחֲוֵר, וְלֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה. וְאֵינּוּ מְצוּי בְּזָמַן ° עַד שִׁיְהִיָּה לוֹ רֵאשִׁית וְאַחֲרִית וּמְנִין שְׁנַיִם. וְאֵינּוּ מְשִׁתְּנָה, שְׂאִין לוֹ דְבַר שִׁיְגִירָם לוֹ שְׁנַיִ.

יא, וְאִין לוֹ לֹא מוֹת וְלֹא חַיִּים כְּחַיֵּי הַגּוֹף הַחַי, וְלֹא סְכָלוֹת וְלֹא חֲכָמָה כְּחֲכַמַּת הָאִישׁ הַחֲכָם; לֹא שְׁנָה וְלֹא הַקִּיצָה, וְלֹא כְּעַס וְלֹא שְׂחֹק, וְלֹא שְׂמִיחָה וְלֹא עֲצוּבוֹת, וְלֹא שְׂתִיקָה וְלֹא דְבוּר כְּדְבוּר הָאָדָם. וְכָף אֲמָרוֹ חֲכָמִים: אִין לְמַעְלָה לֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה, לֹא עֲרָף וְלֹא עֵפוּי °.

יב והואיל והדבר כך הוא, כל הדברים הללו וכיוצא בהן שנאמרו בתורה ובדברי נביאים - הפל משל ומליצה הן, כמו שנאמר: "וּשְׁבַב בְּשָׂמִים יִשְׁחָק" (תהלים ב,ד), "כְּעֵסוֹנֵי בְּהֵבְלֵיהֶם" (דברים לב,א), "כְּפֶאֶשֶׁר שֵׁשׁ יִי" (שם כח,ט), וכיוצא בהן - על הכל אמרו חכמים: דְּבַרָּה תוֹרָה כְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם. וְכֵן הוּא אֲמָר: "הֲאֵתִי הֵם מְכַעְסִים?" (ירמיהו ז,ט) - הֲרֵי הוּא אֲמָר: "אֲנִי יִי לֹא שְׁנִיתִי" (מלאכי ג,ג), וְאֵלּוֹ הֵיָּה פְּעָמִים כּוֹעֵס וּפְעָמִים שִׂמַּח - הֵיָּה מְשִׁתְּנָה. וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוֹ אִין מְצוּיִן אֲלָּא לְגוֹפִים הַשְּׂפִלִים, "שֶׁכֶּנִּי בְּתֵי חֲמוֹר אֲשֶׁר בְּעֶפְרַיִם סוֹדֵם" (איוב ד,ט), אָבֵל הוּא בְּרוּךְ הוּא יִתְעַלֶּה וְיִתְרומֵם עַל כָּל זֶה °.

הֲרֵאנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ - בקשת משה במעמד הנשגב של התגלות ה' אליו. ותשובת ה' הייתה: "וְיֵאמַר [ה'] לֹא תוּכַל לְרֹאֵת אֶת פָּנָי [להבין את מהותי], כִּי לֹא יֵרְאֵנִי הָאָדָם וְחַי [כי כל זמן שהאדם חי, הוא אינו יכול להבין את ה' עד תום]. וְיֵאמַר ה' הִנֵּה מְקוֹם [נקודת מבט] אֲתִי, וְנִצְבֶּכֶת עַל הַצּוּר [אז תבין את מקור הדברים]. וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשְׂמִתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר, וְשִׁפְתַי כְּפִי עֲלֶיךָ [אגן עליך מפני עצמת הגילוי הזה] עַד עֲבָרִי. וְהִסְתַּרְתִּי אֶת כְּפִי וְרֵאִיתָ אֶת אַחֲרֵי [תבין את דרך הנהגתי בעולם]. וְפָנָי לֹא יֵרְאוּ [אך מהותי לא תובן]" (הביאורים פורים במ"ג). **עַל בְּרִיּוֹ -** לאמתו, בשלמותו. כל עוד יש תפיסה כלשהי של הקב"ה במושגי "שאר הנמצאים", הרי ההבנה אינה מושלמת (כדבריו באריכות במ"ג על תארי השלילה). **והודיענו ברוך הוא וכו' -** משה ביקש הבנה של מציאות ה' והפרדתו "משאר מציאת הנמצאים", בדומה לראיית פנים, בו הזיהוי החד מבדיל אותו משאר האנשים. ה' עונה לו שאין יכולת באדם להבין את מציאות ה' הבנה ברורה ומבדלת, והוא יכול "להשיג פחות מזה מעט" (פה"מ הקדמה לאבות, ז), בדומה לראיית איש מאחור שאפשר להבין איך נראה שאר גופו ומלבושו בהשוואה לשאר בני אדם. **וְאֵינּוּ מְצוּי בְּזָמַן -** שהרי ממד הזמן נברא. **לֹא עֲרָף וְלֹא עֵפוּי -** אין לו פירוד או חיבור (פה"מ סנהדרין י,א). **יּוֹשֵׁב בְּשָׂמִים יִשְׁחָק -** ה' לועג לניסיונות לפגוע בו. **כְּעֵסוֹנֵי בְּהֵבְלֵיהֶם -** כאן הרמב"ם מביא דברים קשים שנאמרו במקרא על עובדי עבודה זרה: "הֵם קָנְאוּנִי בְּלֹא אֵל [החליפו אותי בעבודה זרה, שאינה אל], כְּעֵסוֹנֵי בְּהֵבְלֵיהֶם [בעבודה זרה, שאינה ולא כלום]". **וְהָיָה כְּפֶאֶשֶׁר שֵׁשׁ יִי עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֲתֶכֶם. וְכֵן הוּא אֲמָר -** על עובדי עבודה זרה: "הֲאֵתִי הֵם מְכַעְסִים נָאֵם ה' הֲלוֹא אֲתֶם, לְמַעַן בְּשֵׁת פְּנֵיהֶם". הטיפשות שלהם פוגעת בהם ולא בי. ועל כגון דברים אלו כתב הרמב"ם: "כל המלעיג על דברי חכמים, נידון בצואה רותחת. ואין צואה רותחת חמורה מן הסכלות שגרמה לו להלעיג" (הקדמה לפה"מ ע"מ כא). **לֹא שְׂנִיתִי -** לא השתנית.

סיכום לביאור
מקראות התורה

ביאורים

בתחילה, בפרק א', עסק הרמב"ם ביחס השכלי שלנו אל הבורא, במצוה לדעת את ה'. כעת עוסק הרמב"ם ביחס הרגשי שלנו אל הבורא. כלפי ה' יש לנו שני רגשות בסיסיים, שלכאורה סותרים זה את זה - אהבה ויראה. אהבה נובעת מתוך תחושת קירוב והזדהות, ואילו יראה נובעת מתוך תחושת ריחוק והתבטלות. ה' הוא גם קרוב אלינו וגם רחוק מאיתנו בעת ובעונה אחת. מצד אחד הוא מעניק לנו חיים ורוצה בטובתנו, ומצד שני הוא אין סוף שאינו תלוי כלל במציאות של העולם. כל אחד מהרגשות הללו הוא לא מדויק ביחס לה', ולכן אנחנו נדרשים לטפח ולהעצים את שניהם גם יחד.

גם הדרך לחוש את האהבה והיראה היא אחת, והיא נעשית על ידי התבוננות בבריאה. העולם שאנו חיים בו, מעורר בנו גם תחושת התפעלות והערצה אדירה למי שיצר אותו, וגם תחושת אפסיות וקטנות כלפי היכולת האנושית המוגבלת שלנו. וכן מביא אותנו להכרה בחכמה האדירה של הבורא, לעומת עניות הדעת של האדם.

התורה מצווה עלינו לאהוב את ה' ולירא אותו. את המצוה הזו מקיימים על ידי הכרת עולם הטבע ('מעשה בראשית') ועל ידי הבנת הקשר שבין העולם לבורא ('מעשה מרכבה'). לדעת הרמב"ם לימודי פיזיקה וביולוגיה אינם רק 'לימודי חול', כפי שרגילים לכנותם, אלא, הם מרכיב ממצוות אהבת ה' ויראת ה'. כשזו מטרתם הם אף חלק ממצוות לימוד התורה (ראה הלכות תלמוד תורה א, יב). כמו הנחת תפילין ונטילת לולב, גם לימוד המדעים הללו הוא הדרך לקיום מצוות עשה מהתורה, ובעצם שתי מצוות עשה גם יחד. את הפרקים ב-ד מקדיש הרמב"ם להכרה הכללית של מבנה עולם הטבע ועולם הרוח. פיזיקה איננה 'ביטול תורה', לדעת הרמב"ם, אלא מדע המביא לידיעות בעלות חשיבות ראשונה במעלה. היא חלק בלתי נפרד מ'הלכות יסודי התורה'.

הרחבות

• הדרך לאהבת ה'

בְּשֶׁעָה שִׁיתְבוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבְרָאוּיו הַנִּפְלְאִים הַגְּדוּלִים. הראשונים והאחרונים הציעו מספר דרכים להגיע לאהבת ה':

א. מדברי הרמב"ם כאן עולה שאפשר להגיע לאהבת ה' מהתבוננות בחכמת הבריאה.

ב. להתבונן במצוות ובהנהגת ה' את העולם - כך כתב הרמב"ם בספר המצוות: "שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו" [ספר המצוות, עשה ג, ספר החינוך תיח]. הרמב"ם מביא חיזוק לדבריו מדברי הספרי "לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, איני יודע כיצד אוהבים את המקום. תלמוד לומר - והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, תן הדברים האלה על לבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו" [ספרי דברים, לג].

הרב נחום אליעזר רבינוביץ מבאר שלדעת הרמב"ם יש צורך בשתי הדרכים שהזכרנו. אהבת ה' העליונה יותר מגיעה מתוך העיון בתורה, במצוות וביסודות רוחניים כדוגמת מעשה מרכבה, אולם כדי שאדם יחפץ להתעמק בלימוד התורה יש צורך באהבת ה' הבסיסית הבאה מתוך התבוננות בברואים [יד פשוטה, יסודי התורה ב, ב].

ג. להתבונן בטובות שעשה ה' לאדם - "יחשוב בלבו הטובות שעשה לו הקב"ה כבר שבראו... ויכווננו בחכמה וברא בו נקבים נקבים... ואחר צאתו לאויר העולם מגדלו ועוזרו בכל מיני עזר" [סמ"ג עשין ג].

ד. להתבונן בכך שה' בחר בנו מכל העמים - "עוד ירצה לעורר לב איש ישראל לאהבת ה'... והוא אומר ואהבת את ה' לטעם זה שלא בחר להיות אלא אלהיך" [אור החיים דברים ו, ה].

פרק שני

אהבת ה', יראתו והכרתו

א האל הנכבד והנודא הזה - מצוה לאהבו וליראה הימנו, שנאמר: "ואהבת את יי אלהיך" (דברים ו, יא, יא), ונאמר: "את יי אלהיך תירא" (שם ו, יג, יג). ב, והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו ובראויו הנפלאים הגדולים, ויראה מהו חכמתו שאין לה ערך ולא קץ - מייד הוא אוהב ומשבח ומפאיר ומתאנה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי לאלהים לאל חי" (תהילים מב, ג).

ב, וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מייד הוא נרתע לאחוריו, ויירא ויפחד, וידע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה, עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: "כי אראה שמייך... מה אנוש פי תזקננו..." (שם ח, ד, ה).

ב, ולפי הדברים האלו אני מבאר פללים גדולים ממעשה רבון העולמים, כדי שיהיו פתח למינין לאהב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה: שמתוך כך אתה מפיר את מי שאמר והיה העולם.

ואהבת את יי אלהיך - ובכלל מצוה זו להאהיב אותו, "שנקרא את כל בני האדם לעבודתו יתעלה ולאמונה בו. לפי שכאשר אתה אוהב את מי שהוא, תהללנו ותשבחנו ותקרא בני אדם לידידותנו" (סו"מ עשה ג, 1). **שיתבונן האדם** - בטבע, ובכלל זה "החכמות והתבוננות המודיעות לו את קונו" (תשובה י, 1), וישתוקק להכיר את ה', "כי בהתבוננות תושג לך ההשגה וימצא התענוג ותבא האהבה בהכרח" (סו"מ עשה ג, 2). וכאן הרמב"ם מציין צד אחד של האהבה והיראה (היראה באה לאחר האהבה), הבאות מהתבוננות במציאות. ובמקום אחר הוא אומר שהאהבה והיראה באות גם מהתבוננות במצוות ועשייתן (ראה סו"מ עשה ג, מ"ג ג, ג, ג, ג, ג, ג). ונראה שהדברים חוזרים על עצמם: ההתבוננות מביאה לאהבת ה', וזו מביאה ללימוד ולעיון, והם מגבירים את ההתבוננות המחודשת ואת האהבה, "על פי הדעה, על פי האהבה" (תשובה י, 1), וחוזר חלילה. וכן הוא גם ביראה הבאה מתוך הכרת המציאות, המביאה את האדם להיכנע בפני האל ולדעת את מקומו, ובעקבות זה להקפיד על קיום המצוות, המעוררות את נוכחות ה' ומגבירות את יראתו. **תמים דעות** - ה', השלם בדעתו. **כמו שאמר דוד** - לנוכח גודל השמים, עולה שאלת ערכו של האדם שזימן לו תפקיד גדול במציאות: "פי אראה שמייך, מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה. מה אנוש כי תזקננו, וכן אדם כי תפקדנו?". ובכלל, הרמב"ם סבור שמהכרת כל המרחב העצום של היקום, ניתן להסיק (מן הידע שהיה קיים בזמן הרמב"ם, והדבר ניכר יותר עם התקדמות הכרת גודל היקום בימינו) שהאדם אינו מטרת כל בריאת ה', אלא רק הנברא הנכבד ביותר בכדור הארץ (מ"ג ג, ג, ג, ג, ג, ג). ויש חכמים שחלקו על מסקנה זו. **פתח למינין וכו'** - עיקרו של תיאור זה של הבריאה אינו ערכו המדעי, כיוון שלזה די אפילו בספרי המדע שהיו בזמן הרמב"ם (ראה להלן ג, ה), אלא מטרת התיאור כאן רק להבין את מעשה בראשית ומעשה מרכבה או לבאר יסוד מעניין הנבואה או לקבוע השקפה נכונה בסברה תורנית (מ"ג ב, ב, ההקדמה) כדי להביא לאהבת ה'. למעשה, עם התפתחות הידע המדעי בימינו, כשאנו מבינים קצת יותר את המציאות, מתעצמת ההכרה בגדולתו של ה'.

ביאורים

בבואו לבאר את סוגי הדברים שנבראו בעולם, שכאמור, ידיעתם מביאה לאהבת ה' וליראתו, הרמב"ם מפרט תחילה את מבנה עולם הרוח, המכונה 'מעשה מרכבה'. החלק הזה מתאר את השתלשלות הקשר וההשגחה מהבורא הנבדל אל העולם הגשמי. בעולם הגשמי כל הנבראים מורכבים מחומר וצורה, כלומר מרעיון ומשמעות שבאים לידי ביטוי דרך גוף ממשי. אולם ישנה הבחנה בין הברואים הקיימים על כדור הארץ, שהם מתבלים עם הזמן עד לכליה, לבין הכדורים והכוכבים עצמם שלא חל בהם שינוי. בעולם הרוחני, לעומת זאת, הנבראים הם בעלי צורה בלבד בלי חומר. הנבראים הללו מכונים מלאכים, שכל אחד מהם הוא בעצם שכל ללא גוף, ולכן הוא בעל יכולת גבוהה יותר ממי שיש לו שכל אנושי מוגבל. בעולם הגשמי הנבראים שונים זה מזה על ידי הגוף החיצוני. בעולם הרוחני, שבו אין גוף, השינוי נובע מהיכולת השכלית המיוחדת של כל מלאך. המלאכים מחולקים לקבוצות שונות שמציינות את מידת הידיעה וההשגה שלהם את ה', ועל פי זה נקבעים גם השמות שלהם. המלאכים במעלה התחתונה ביותר הם החוליה המקשרת בין המציאות הנבדלת לבין המציאות הגשמית שלנו. לדברי הרמב"ם, לשכל של הנביא יש מגע עם השכל של המלאך בעת הנבואה, וכך הוא זוכה להשגה על אנושית.

למלאכים אין כנפיים והם אינם עשויים מאש, כפי שהבורא עצמו איננו כזה. באותו אופן שיש להבין את התיאורים הגשמיים המופיעים בתנ"ך ביחס לה', כך יש להבין את התיאורים ביחס למלאכים - הכל משל. הדבר האמיתי הוא מופשט לגמרי.

גם העולם הגשמי וגם העולם הרוחני, נבראו על ידי ה', ולכן לעולם יהיה פער בין הבורא לבין העולם הנברא, גם זה הרוחני. אולם לנבראים הרוחניים יש יתרון עלינו, הנבראים הגשמיים, כיוון שהשכל שלהם משוחרר ממגבלות הגוף, בדומה להשגת האדם את ה' לאחר הסתלקות הגוף בשעת המיתה.

הרחבות

• יצירה ופירוק בכוכבים

נְהוִין וְנִפְסָדִין. ההבנה שגרמי השמים (הכוכבים והגלגלים) "אינם משתנים מגוף לגוף... כמו הראשונים", היא לפי מושגים ישנים (ראה להלן פרק ג), אך כיום ידוע שיסודות החומר (האטומים) בכוכבים זהים ליסודות שבכדור הארץ.

• נבואת מלאך

שָׂרְאוּ הַמְּלָאָךְ אֶשׁ וּבַעַל כְּנָפִים. כבחזון הנביא יחזקאל [א], ולעולם אין אדם רואה מלאך במציאות אלא בחלום או בנבואה. משמעות "כנפי" המלאכים היא 'סתר', שמהותם נסתרת ונעלמת ממנו ולא שיש להם כנפיים גשמיות [מורה נבוכים א, מג].

• מדרגת האדם ומדרגת המלאכים

דַּעַה שְׂאִין כַּח בְּנֵי אָדָם הַמְּחַבְּרִין מַגְלָם וְצוּרָה יְכוּל לְהַשִּׁיג וְלִידַע כְּמוֹתָהּ. לדעת הרמב"ם, המלאכים והכוחות השמימיים עולים על האדם בהשגת הבורא. אולם מבחינות מסוימות דווקא מדרגת האדם עליונה יותר ממדרגת המלאכים, כפי שכותב הרב חיים מולוז'ין: "ודאי מלאך גדול מהאדם, הן בעצם מהותו, הן בגודל קדושתו ונפלאות השגתו, אין ערך ודמיון ביניהם כלל... אמנם בדבר אחד, יתרון גדול לאדם מהמלאכים... רק האדם לבדו הוא המעלה... את העולמות... בכוח מעשיו, מחמת שהוא כלול מכולם" [נפש החיים א, י]. לאדם יש כוח לקדם את העולם ולרום אותו. דוגמה לרעיון זה מביא הרב אריה ליב הלר מהמבול, שבו השחיתו המלאכים (ואף בעלי החיים) את דרכם [בראשית ו, יב, ילקוט שמעוני, בראשית, מד], שכן חטאיו של האדם וירידתו ממדרגתו השפיעו על התנהלותם של כל הנבראים וירד כל העולם עמו. על דרך זו הוא מסביר גם את פחדם של המלאכים מפני בריאת האדם, שכן על ידי מעשי האדם נקבע גם מעמדם הרוחני של המלאכים [שב שמעתתא, הקדמה, ג].

ג, כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו נחלק לשלשה חלקים: מהם ברואין שהן מחבְּרין מגלם וצורה, והם נהוין ונפסדין. תמיד, כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות; ומהן ברואין שהן מחבְּרין מגלם וצורה, אבל אינן משתנים מגוף לגוף ומצורה לצורה כמו הראשונים, אלא צורתן קבועה בגלמן לעולם, ואינן משתנים כמו אלו, והן הגלגלים והכוכבים שבהן, ואין גלגלים פשאר גלמים ולא צורתם פשאר צורות.

ג, ומהן ברואין צורה בלא גלם כלל, והן המלאכים, שהמלאכים אינן גוף וגויה, אלא צורות נפרדות זו מזו. ד ומה הוא זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל כנפים? הכל במראה הנבואה ודרך חידה, לומר שאינו גוף, ואינו כבד כגופות הכבדים, כמו שנתאמר: "כי יי אלהיך אש אכלה הוא" (דברים ד, כד), ואינו אש - אלא משל; וכמו שנתאמר: "עשה מלאכיו רוחות", משרתי אש להט" (תהלים קד, ד).

ה ובמה יפרדו הצורות זו מזו, והרי אינן גופין? לפי שאינן שוין במציאתן, אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו שלחברו, והוא מצוי מכחו, זה למעלה מזה, והכל נמצאים מכחו שלהקדוש ברוך הוא וטובו. וזה הוא שרמזו שלמה בחכמתו ואמר: "כי גבה מעל גבה שמו, וגבהים עליהם" (קהלת ה, ז).

ו זה שאמרנו 'למטה ממעלתו' - אינה מעלת מקום, כמו אדם שיושב למעלה מחברו, אלא כמו שאומרים בשני חכמים שאחד גדול מחברו בחכמה, שהוא למעלה ממעלתו שלזה, וכמו שאומרים בעלה, שהיא למעלה מן העלול.

ז, שני שמות המלאכים - על שם מעלותם הוא, ולפיכך נקראים: חיות הקדש, והם למעלה מן הכל, ואופנים, ואראלים, וחשמלים, ושרפים, ומלאכים, ואלהים, ובני אלהים, וכוונים, ואישים.

ז, כל אלו עשרה השמות שנקראו בהן המלאכים - על שם עשר מעלות שלהן הן. ומעלה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ברוך הוא, היא מעלת הצורות שנקראת 'חיות'; לפיכך נאמר בנבואה שהן תחת הפסא. ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת 'אישים', והם המלאכים שמוזכרים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה. לפיכך נקראו 'אישים', שמעלתם קרובה ממעלת דעת האדם.

ח, וכל הצורות האלו חיים ומכירים את הבורא, ויודעין אותו דעה גדולה עד למאד, כל צורה וצורה לפי מעלתה, לא כפי גדלו. אפלו מעלה הראשונה אינה יכולה להשיג אמתת הבורא כמה שהיא, אלא דעתה קצרה להשיג.

ח, אבל משגת ויודעת יתר ממה שמשגת ויודעת צורה שלמטה ממנה. וכן כל מעלה ומעלה, עד מעלה עשירית. ומעלה עשירית גם היא יודעת הבורא דעה שאין כח בני אדם המחבְּרין מגלם וצורה יכול להשיג ולידע כמוותה. והכל אינן יודעין את הבורא כמו שהוא יודע עצמו.

גלם - חומר. צורה - המהות המיוחדת דבר אחד מדבר אחר, כגון שכלו של האדם, שבגללו הוא נקרא אדם (מילות ההגיון ט). נהוין ונפסדין - נוצרים בעזרת היסודות ומתפרקים ליסודות. חידה - משל. יי אלהיך אש אכלה... משל - משל להשמדת המורדים בה' (מ"ג א, ב). וכמו שנתאמר - בתיאור הנהגת העולם: עשה מלאכיו רוחות - רוחות הטבע הן שליחיו של הקב"ה (מ"ג ב, ג). לפי שאינן שוין במציאתן וכו' - התשובה: הצורות (הישויות) נבדלות זו מזו בקרבה בשרשרת ההנהגה הבאה מה' ובאופי פעולתן, והנוצר מה' במישרין נמצא במעלה גבוהה מן הנוצר ממנו בעקיפין. עלה - סיבה, גורם. עלול - תוצאה, נגרם. אישים - נקראים גם 'השכל הפועל' (מ"ג ד, ד), 'והוא שרו של עולם' שמוכרים חכמים תמיד" (מ"ג ב, ו), ועל ידו ה' נותן צורות לישויות בעולמנו (להלן ד, ו). תחת הפסא - כיסא הכבוד, משל לעליונות ה' (ראה יחזקאל א, כו, מ"ג א, ט). שמעלתם קרובה ממעלת דעת האדם - האישים קרובים אל ה' בשרשרת ההנהגה יותר מן האדם. לא כפי גדלו - של הקב"ה, שהוא אינסופי. כמו שהוא יודע עצמו - וזהו הביטוי העמוק של אחדות ה', שהרי אילו ידעתיו, הייתי, שאין הוא ודעתו שניים אלא אחדות שאין כמוה (כלהלן ט).

ביאורים

היחס בין ה' לעולם, איננו דומה ליחס שיש בין נגר לשולחן שאותו הוא בנה. בהקדמה לפרק חלק, מלמד אותנו הרמב"ם שהקב"ה הוא סיבת כל מה שקיים, וממנו נמשך הקיום. הוא אינו חיצוני לבריאה כמו שהנגר חיצוני לשולחן, אלא יותר קרוב ליחס שקיים בין ההשגמה לגוף. אמנם, הנשמה לא בראה את הגוף אלא רק מחיה אותו, ואילו הקב"ה גם ברא את ברואיו, וגם מחיה אותם בכל עת. היותו מחיה את הבריאה, אין פירושו שהבריאה חיצונית או מנותקת מהקב"ה אלא להפך, הבריאה היא גילוי של האלוהות.

על זו הדרך, אנו צריכים להסביר את הכרת הקב"ה את הבריאה. הקב"ה מכיר את הבריאה לא מפני שהיא קיימת, אלא מתוך הכרתו את רצונו שבראה, דהיינו מתוך ידיעתו את עצמו (בפילוסופיה זו נקראת הכרה אפריורית, כלומר לפני שהדבר קיים, לעומת הכרה אפוסטריורית שפירושה אחרי או כתוצאה מכך שהדבר קיים). ה' מכיר את עצמו, וכך הוא מכיר את כל העולם. ידיעת ה' לא נובעת מ'קליטה' של המציאות, אלא מעצם מציאות ה' (על פי ההבנה הזו - מהי 'ידיעת ה', יתרץ הרמב"ם את קושיית הידיעה והבחירה, בהל' תשובה סוף פרק ה).

כל מה שתיאר הרמב"ם על עולם הרוח ועל הקשר שבין ה' אל הבריאה הוא רק 'טעימה', מבוא כללי לנושא. התחום הזה, הנקרא בלשון חז"ל 'מעשה מרכבה', לא מיועד להסבר מפורט ברבים, כיוון שהוא עלול להתפרש בצורה שגויה, ולהוביל לבלבולים וטעויות. הנושא הזה מיועד ללימוד ליחיד סגולה, בעלי אינטואיציה רוחנית מפותחת. כאלה שהרב שלהם מלמד אותם רק את העקרונות, והם כבר מבינים דבר מתוך דבר ומשלימים את התמונה בכוחות עצמם. אולם כדי לספק את הידע הבסיסי הנדרש לכל אדם, כדי לקיים את מצוות אהבת ה' ויראתו, ניסח כאן הרמב"ם דברים כלליים השווים לכל נפש.

הרחבות

• שלבים בלימוד התורה

וְדַבְרִים אֵלוֹ - דְּבָרִים עֲמָקִים הֵן עַד לְמָאֵד. אף שיש ערך עצום בלימוד חכמות הנסתר, יש סדר ללימוד התורה. מכיוון ש'תורת הנסתר' עוסקת ברבדים פנימיים ועמוקים יותר בתורה, קודמת לה 'תורת הנגלה' המשמשת כבסיס ללימוד התורה. וכך כתב הרמב"ם: "ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרד"ס (תורת הסוד) אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר, ולחם ובשר הוא לידע האסור והמוותר וכיוצא בהם משאר המצוות" הרמב"ם מונה כמה סיבות להקדמת לימוד הנגלה ודיני המצוות ללימוד הנסתר:

א. לימוד תורת הנגלה מיישב את דעתו של האדם - עיסוק בתורת הסוד מעורר אצל האדם התרגשות רבה שיכולה להביא את האדם לטעויות בלימודו. כדי להינצל מכך יש להקדים לימוד עיוני בהלכה. לימוד זה, לא רק מחדד את השכל ומפתחו, אלא גם משליט את כוח השכל על כוחות הנפש ומווסת את הרגשות באופן הראוי [על פי יד פשוטה, יסודי התורה ד, יג].

ב. חשוב לעסוק בלימוד דיני המצוות, כיוון שהם מדריכים את האדם בדרך הישרה בעולם הזה. חיים על פי דרך זו גם מרוממים את האדם, ועל ידיה הוא זוכה לחיי העולם הבא.

ג. כל אדם יכול ללמוד ולהבין את תורת הנגלה, אבל לא כל אחד יכול להבין את תורת הנסתר [יסודי התורה ד, יג].

• לימוד מעשה מרכבה

אֵין כָּל דַּעַת וְדַעַת רְאוּיָה לְסַבְּלָן. הרמב"ם כאן לא הזכיר את הנבואה כתנאי ללימוד מעשה מרכבה, אולם הר"ן כתב ביחס ללימוד מעשה בראשית ומעשה מרכבה "ואי אפשר שיוודע כי אם בשפע אלוהי נבואי" [דרשות הר"ן, דרוש ראשון]. בהמשך הלימוד הרמב"ם יעסוק בתנאים לנבואה [יסודי התורה ז, א].

ט כָּל הַנְּמַצָּאִין חוּץ מִן הַבּוֹרָא, מְצוּרָה הִרְאֵנוּהָ עַד יְתוֹשׁ קִטָּן שִׁיְהִיָּה בְּטוֹבוֹרָה הָאֶרֶץ - הכל מכח אמתו נמצאו. ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדלו ותפארתו ואמתו - הוא יודע הכל, ואין דבר נעלם ממנו.

י הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְכִיר אֶמְתּוֹ וְיֹדֵעַ אוֹתָהּ כְּמוֹת שֶׁהִיא. וְאֵינּוּ יוֹדֵעַ בְּדַעַה שֶׁהִיא חוּץ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאֵנּוּ יוֹדְעִין, שֶׁאֵין אֵנּוּ וְדַעַתְנוּ אֶחָד. אֲבָל הַבּוֹרָא, הוּא וְדַעַתּוֹ וְחַיּוֹ אֶחָד מְכֹל צַד וּמְכֹל פְּנֵה; שֶׁאֲלֻמְלִי הָיָה חַי בְּחַיִּים, וְיֹדֵעַ בְּדַעַה - הִיוּ שָׁם אֱלוֹהוֹת הַרְבֵּה: הוּא, וְחַיּוֹ, וְדַעַתּוֹ. וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, אֲלָא אֶחָד מְכֹל צַד, וּמְכֹל פְּנֵה, וּבְכָל דָּרָךְ יְחוּד.

י נְמַצָּאתָ אוֹמֵר: הוּא הַיּוֹדֵעַ, וְהוּא הַיְדוּעַ, וְהוּא הַדַּעַה עֲצָמָה - הכל אחד. וְדָבָר זֶה אֵין כַּח בְּפֶה לְאִמְרוֹ, וְלֹא בְּאֵזֶן לְשִׁמְעוֹ, וְלֹא בְּלֵב הָאֲדָם לְהִפְרֹו עַל בְּרִיּוֹ. וּלְפִיכָךְ אוֹמְרִין "חַי פְּרַעְהָ" (בראשית טו, טז) וְ"חַי נִפְשָׁךְ" (שמואל א, כו ועוד), וְאֵין אוֹמְרִין "חַי י" אֲלָא "חַי יל" (שופטים ח, ט ועוד) - שֶׁאֵין הַבּוֹרָא וְחַיּוֹ שְׁנַיִם, כְּמוֹ חַיֵּי הַגּוֹפּוֹת הַחַיִּים אוֹ כְּחַיֵּי הַמַּלְאָכִים.

י לְפִיכָךְ אֵינּוּ מְכִיר הַבְּרוּאִים וְיֹדְעֵם מַחְמַת הַבְּרוּאִים, כְּמוֹת שֶׁאֵנּוּ יוֹדְעִין אוֹתָם, אֲלָא מַחְמַת עֲצָמוֹ יְדַעֵם. לְפִיכָךְ, מְפַנֵּי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עֲצָמוֹ - יוֹדֵעַ הַכֹּל, שֶׁהַכֹּל נִסְמָךְ בְּהַיּוֹת לוֹ.

יא דְּבָרִים אֵלוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ בְּעֵינֵינוּ זֶה בְּשֵׁנֵי פְּרָקִים אֵלוֹ - כְּמוֹ טַפָּה מִן הַיָּם הֵן מוֹמָה שֶׁצָּרִיךְ לְבָאֵר בְּעֵינֵינוּ זֶה. וּבְאוּר כָּל הָעֵקָרִים שֶׁבְּשֵׁנֵי פְּרָקִים אֵלוֹ, הוּא הַנִּקְרָא 'מַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה'.

יב צוּוּ חֲכָמִים הִרְאֵנוּנִים שֶׁלֹּא לְדַרְשׁ בְּדְבָרִים אֵלוֹ אֲלָא לְאִישׁ אֶחָד בְּלִבָּד, וְהוּא שִׁיְהִיָּה חָכֵם וּמְבִין מְדַעַתּוֹ, וְאַחַר כֵּן מוֹסְרִין לוֹ רְאֵשֵׁי הַפְּרָקִים, וּמוֹדִיעִים אוֹתוֹ שֶׁמִּיֶּזֶן מִן הַדָּבָר, וְהוּא מְבִין מְדַעַתּוֹ וְיֹדֵעַ סוּף הַדָּבָר וְעֵמְקוֹ.

יב וְדְבָרִים אֵלוֹ - דְּבָרִים עֲמָקִים הֵן עַד לְמָאֵד, וְאֵין כָּל דַּעַת וְדַעַת רְאוּיָה לְסַבְּלָן. וְעַלֵּיהֶן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחֻמְתּוֹ דָּרָךְ מִשְׁלֵי: "כְּבָשִׁים לְלַבּוֹשֶׁךָ" (משלי כז, כו). כֵּן אָמְרוּ חֲכָמִים בְּפִרוּשׁ מִשְׁלֵי זֶה: דְּבָרִים שֶׁהֵם כְּבָשׁוֹנוֹ שֶׁלְעוֹלָם יְהִיוּ לְלַבּוֹשֶׁךָ, כְּלוֹמֵר: לֶךְ לְבַדְךָ, וְאַל תְּדַרְשׁ אוֹתָם רְבִיבִים. וְעַלֵּיהֶם אָמַר: "יְהִי לֶךְ לְבַדְךָ, וְאֵין לְזָרִים אֲתָךְ" (שם ה, ה). וְעַלֵּיהֶם אָמַר: "דְּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ" (שיר השירים ד, יא); כֵּן פָּרְשׁוּ חֲכָמִים הִרְאֵנוּנִים: דְּבָרִים שֶׁהֵם כְּדָבַשׁ וְחֶלֶב יְהִיוּ תַּחַת לְשׁוֹנְךָ.

בְּטוֹבוֹר - שְׁאֲלֻמְלִי - שְׁאֵילוֹ. הוּא הַיּוֹדֵעַ וְהוּא הַיְדוּעַ וְהוּא הַדַּעַה - הכל אצלו אחד, ואילו באדם, המושגים זהים רק כשיש לו ידיעה בפועל, כשמתממשת הידיעה, כגון כשהבין אדם את צורת העץ. אך לפני שלמד, כשעדיין לא יצאה ידיעתו מן הכוח אל הפועל, הוא היודע בכוח, ואותו כוח הוא הדעה, והיודע בכוח הוא צורת העץ (מור"ג א, סח). **חַי פְּרַעְהָ -** לשון שבועה, שנשבע בחייו של פרעה. **חַי יי -** לשון שבועה, ה' חי!, אבל כשמדובר על תיאור פעולת ה', שממנו העולם חי, נאמר במקרא: "וַיִּשְׁבַּע בְּחַי הָעוֹלָם" (דניאל יב, ג; מור"ג א, סט; מור"ג א, עב; לחי העולמים ראה לעיל ביאור א, ה). **מַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה -** "המדע האלוהי, והוא הדיבור על כללות המציאות ועל מציאות הבורא ודעתו ותארו וחיוב הנמצאים ממנו, והמלאכים והנפש והשכל הדבק באדם, ומה שאחרי המוות" (פה"מ חגיגה ב, א). **מִרְכָּבָה -** יסודו בתיאור ה' במקרא כרוכב שמים: "רוכב שמים בעזרך" (דברים לג, כו), ו"לרוכב בערבות" (תהילים סח, ה), שמשמעו 'מושל על הכל'. ובתיאור במראה הנבואה בפרק הראשון ביחזקאל נאמר שכיסא הכבוד נישא על ארבע חיות כמרכבה הנישאת על גבי ארבע חיות (מור"ג א, ע ביאור רכ"ב). **מוֹסְרִין לוֹ רְאֵשֵׁי הַפְּרָקִים -** ולא יותר מכן, "לפי שיש שם עניינים הנחקקים בנפשות השלמים מבני אדם, וכשמשכירים אותם בלשון וממשלים אותם במשלים [או בסמלים ממבלבלים], פג טעמן ויוצאין מעניינן" (פה"מ חגיגה ב, א). **שְׁמִיץ -** דבר מה, משהו. **כְּבָשׁוֹנוֹ שֶׁלְעוֹלָם -** סודות כבושים ונעלמים. **יְהִיוּ לֶךְ לְבַדְךָ וְכוּ' -** ההכרה הזו היא אישית (מור"ג ג, יח; ג, מד). **תַּחַת לְשׁוֹנְךָ -** ולא על לשונך, שהדיבור וההתבטאות בהם מצמצמים את העניין בדומה למי שעטוף באבה, שקשה לעתים קרובות לתאר אותה, כיוון שתיאורה מצמצם את עצמת תחושתה.

ביאורים

בפרקים הקודמים שלמדנו, ביאר הרמב"ם את הקשר שיש לה' עם העולם מבחינה מעשית, בכך שהוא ברא אותו, ויודע אותו. כעת מוסיף הרמב"ם את הקשר מבחינת התוכן, בכך שהוא נותן נבואה לאנשים שברא. אין כאן רק השפעה של חיים, אלא השפעה של תוכן ומשמעות. ה' משתף את בני האדם המוגבלים עם דעתו האינסופית. ה' לא קשור אלינו רק 'מלמעלה', אלא יוצר עמנו שותפות של ממש, ומוסר לנו מחכמתו האלוהית.

הנבואה איננה 'קסם' שחל מאליו, אלא תוצאה של הכנה נפשית ושכלית מצד האדם, שמכשירה אותו לקבל נבואה. לנבואה יזכה אדם שמתקן את מידותיו ומרחיב את דעתו. אדם שעושה את החלק הרוחני שבו לעיקר, ומסוגל לדלות ממנו אוצרות של דעת שיימסרו אליו, גם כשהם מעבר ליכולתו האנושית.

הנבואה כוללת מדרגה בסיסית הנקראת 'רוח הקודש', שהיא תוצאה טבעית לגמרי, ולכן ההשגה שלה תלויה באדם בלבד. אדם הרוצה להשיג נבואה עוסק בלימוד 'יסודי התורה', מעשה בראשית (מדעי הטבע) ומעשה מרכבה (מבנה העולם הרוחני), בנוסף להכשרה הרוחנית הכוללת. הלימוד הזה ממלא את נפשו, ומיד הוא מתעלה למדרגת 'רוח הקודש', ומצליח להבין בשכלו עניינים רוחניים דקים ומופשטים. זו לא רק תוספת חכמה או ידיעה, אלא פריצת המגבלות האנושיות וקניית יכולת קליטה על טבעית. רק אדם שהשתחרר מהשעבוד לענייני העולם והיצרים הטבעיים, מסוגל להיכנס לעולם של חירות ללא גבולות.

הרחבות

• הנבואה - מיסודי הדת

מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם. בביאור עניין זה כתב הרמב"ם "ויודע שהיסוד של אמונה בנבואה קודם לאמונה בתורה. לולא היה נביא לא היתה תורה" (מורה נבוכים ג, מה). מסירת הציווי האלוהי לבני האדם חייבת להיות בעזרת הנביא. אם-כן, הכופר בנבואה כופר בכך שהתורה ניתנה מאת האלוה.

• גיבור ועשיר במידות

חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו. בגמרא נאמר ש"אין הקדוש ברוך הוא משרה שכירתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו" [נדרים לח.]. הר"ן למד שפשט הגמרא הוא שהנביא צריך גבורה פיזית, ועושר ממוני [דרשות הר"ן יג], אולם הרמב"ם ביאר זאת באופן שונה: "עשיר היא ממעלות המידות, רצוני לומר: ההסתפקות, לפי שהם יקראו המסתפק בחלקו עשיר... וכן גיבור, היא גם כן ממעלות המידות, רצוני לומר, שהוא ינהיג כוחותיו לפי הדעת (השכל) והוא אומרם: אי זה הוא גבור? הכובש את יצרו" [שמונה פרקים ז]. את הסתירה בין פשט הגמרא לדברי הרמב"ם פתר הרב קאפח "ואף על פי שבש"ס המשכו להביא ראיות על גבורה פיזית ועל עושר כמותי, אין הכוונה כפשט הדברים אלא כך דרך חז"ל במשליהם" [פירוש להלכה זו].

• האם הנביא צריך להיות מושלם

אדם שהוא ממלא בכל המדות האלו. כשקוראים תיאור זה של הנביא ניתן לחשוב שלנביא אין חסרונות. אולם הרמב"ם דחה מחשבה זו: "ואין מתנאי הנביא שיהיו לו מעלות המידות כולן, עד שלא תחסרהו פחיתות כלל, שהרי שלמה - נביא, כעדות הכתוב: "בגבעון נראה ה'" [מלכים א, ג, ה] ומצאנו לו בפרוש פחיתות מידות, והיא רוב התאוה, וזה בריבוי הנשים" [שמונה פרקים ז].

אם-כן, יש לבאר שכוונת הרמב"ם בפרקנו באמרו שהנביא "ממולא בכל המדות" היא, שצריך שיהיו לנביא "כל המעלות השכליות, ורוב מעלות המידות" [שם].

פרק שביעי

הנבואה

הנביא והנבואה

א, מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם. ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו, ולא יהיה יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם, אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, בעל דעה רחבה נכונה עד מאוד.

א אדם שהוא ממלא בכל המדות האלו, שלם בגופו, פשיכנס לפירדס, וימשך באותן העניינות הגדולים הרחוקים, ותהיה לו דעת נכונה להבין ולהשיג, והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן, והולך ומזרז עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו, אלא דעתו תמיד פנויה למעלה, קשורה תחת הכסא, להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות, ומסתכל בחכמתו שלהקדוש ברוך הוא כלה, מצורה ראשונה עד טבור הארץ, ויודע מהן גדלו - מיך רוח הקדוש שורה עליו.

א ובעת שתנוח עליו הרוח, תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראין אישים, ויהפך לאיש אחר, ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה, אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים, כמו שצאמר בשאול: "והתנבית עמם, ונהפכת לאיש אחר" (שמואל א י, 1).

מיסודי הדת - שהרי בלא נבואה אין תוקף לתורה (מ"ג, גמיה). **נבואה** - "מדע [ידע, שפע] שמגיע מהבורא ללב בני האדם" (תשובה ג, ה). עיקר הנבואה הוא השגות עיוניות של הנביא, שבהן הוא משיג את ה', את עומק התורה ואת הדרך שה' מנהל בה את עולמו. ויש נביאים שנבואתם שופעת גם לאחרים, להורות לציבור ולמנהיגיו מה לעשות, להדריכם בדרך התורה, ואף לענות לצורכי היחיד (להלן יג, ד; דעות ז, ח, 3. לביאור כולל של הנבואה ראה מ"ג, ב-לב, מח, ובייחוד פרקים לו-לח). **חכם גדול בחכמה** - בחכמה מתבררות ההשגות הנבואיות, שאם לא כן, אפשר שאינן אלא הזיות, שהרי לנביא דרוש גם כוח דמיון עשיר. **גבור במדותיו וכו'** - "לפי שבעת התאוה, איזו תאוה שתהיה, אין השכל שלם" (פה"מ חגיגה ב, א). ויותר מזה, אפשר שישתבשו ההשגות עד כדי שחיתות מוסרית (בעיקר בזנות. ראה מ"ג, א-ב; ב, מ). **דעה רחבה נכונה עד מאוד** - והדעה האמורה כאן משמעה כפול, הן תפיסה שלמה ומבוססת ("נכונה") של החיים (ראה מ"ג, א-ג), הן תכונות אופי טובות. שני המובנים אחוזים זה בזה, ותפיסות חיים הופכות לתכונות אופי ולהפך, במודע או שלא במודע. והאדם שכל חייו ותודעתו מכוונים לשם שמים הוא במעלת הנביאים (פה"מ, הקדמה לאבות פרק ה). **שלם בגופו** - שאינו בעל ייסורין ואינו בעל מום (ק' ע"פ דעות ד, א; תלמוד תורה א, ח). פגיעה גופנית פוגעת גם בחשיבה, מפני ש"נפש האדם - נפש אחת היא", וכלי החשיבה הם גופניים ומושפעים ממצב הגוף, כגון חולי או רעב (מ"ג, ב-לו; פה"מ, הקדמה לאבות פרק א). **פירדס, העניינות הגדולים הרחוקים** - מעשה בראשית ומעשה מרכבה (לעיל ד, ג), שהם עמוקים וקשים להבנה (מ"ג, א-ד). **מתקדש והולך** - מונח רב משמעי: פורש מצורכי התשמיש, פורש מעמי הארץ ומקדש את דעתו (טומאת אוכלין טז; מ"ג, ג-ג). **ההולכים במחשכי הזמן** - החיים בריחוק מה' ("חושך") בגלל עיסוקם בהבלי הזמן החולפים, כגון הרדיפה אחר הכבוד או הניצחון ותאוות הגוף (מ"ג ב-לו). **ומלמד נפשו** - מרגיל את עצמו. **דעתו תמיד פנויה למעלה** - להתעסק בדברים נעלים ונכבדים (מ"ג, א, 1). "והתעניינותו אינה אלא בידיעת ה' וההתבוננות בפעולותיו ומה שראוי שתהיה הדעה בכך" (מ"ג, ב-לו). **קשורה תחת הכסא** - בתודעה תמידית של רוממות ה' (ראה לעיל ביאור ב, 1). **הצורות הקדושות הטהורות** - המלאכים (ראה לעיל ב, 2). **ומסתכל בחכמתו שלהקדוש ברוך הוא כלה... ויודע מהן גדלו** - מתבונן במציאות ומתמלא אהבה לה' ויראה מפניו יתברך (לעיל ב-א, 2). **צורה ראשונה** - חיות הקודש (לעיל ב, 2). **טבור** - מרכז. **רוח הקדוש** - דרגת הכנה לנבואה, אך עדיין אינה הנבואה עצמה (להגדרתה ראה מ"ג, ב, מה). **אישים** - ראה לעיל ביאור ב, 2.

ביאורים

הנבואה היא יכולת ראייה רוחנית, קליטת המסר האלוהי המושפע על הנביא, באמצעות הכוח המדמה שלו. בראייה גשמית יש דרגות שונות, יש בעלי ראייה חדה ויש בעלי ראייה מטושטשת. גם בכוח השכלי ישנם הבדלים בין אנשים שונים, במידת ההבנה של רעיונות מופשטים. כך גם בנבואה, יש בין הנביאים מדרגות רבות, והן נובעות ממידת ההכשרה הרוחנית. כל הנביאים 'רואים משהו' ומבינים משהו, אבל כל אחד בצורה אחרת, ברורה יותר או ברורה פחות. אולם כל הנביאים שונים באופן מהותי, ממי שנעדר ממנו לגמרי 'החוש הנבואי', שאינו רואה דבר בממד הזה.

הנבואה היא שחרור ממגבלות הגוף. לאדם יש יכולות רוחניות גבוהות מאוד, מעבר לתפיסה הרגילה שלנו, והנבואה המביאה פוטנציאל זה לידי מימוש, אינה יכולה להיקלט במתכונת החיים הנורמאלית. לכן קבלת הנבואה מלווה בזעזוע של כל המערכות הגופניות, ונעשית רק בשעת שינה כאשר הגוף פעיל באופן חלקי בלבד (פרט למשה רבנו).

הנבואה, אצל רוב הנביאים (פרט למשה רבנו) היא, למעשה, כמעין חלום. השגת הנבואה נעשית על ידי כוח הדמיון, כמו כל חלום, אלא שהחלום הנבואי מלווה בתחושת ודאות של קליטת מסר נבואי. ה' לא 'מתקשר' עם הנביא ישירות דרך השכל, אלא בצורה עקיפה דרך כוח הדמיון, על ידי מבין הנביא בשכלו את הדעה שה' מעביר עליו.

הנבואה, בניגוד לרוח הקודש, איננה תוצאה טבעית, אלא תלויה ברצון ה'. גם אם הנביא יעבור את כל מסלול ההכשרה הנדרש, לא מובטח לו שהוא יקבל נבואה. מאידך, הנבואה גם איננה תוצאה מקרית. מי שלא טיפח את האישיות הרוחנית שלו, ולא רכש את התנאים הנדרשים, בודאי לא יזכה לנבואה.

הנבואה איננה תוצר של צמצום האישיות, אלא נובעת דווקא מהרחבת כוחות הנפש. לכן בנוסף להכשרה השכלית והנפשית, הנבואה חלה רק במצב של שמחה, שמבטאת הרמוניה ושלמות בנפש האדם.

הרחבות

• בין נביא לנביא

כָּךְ בְּנְבוּאָה - נְבִיא גְדוֹל מְנַבֵּא. בעניין ההבדל ברמת הנבואה בין הנביאים, הרחיב הרמב"ם בחיבורו שמונה פרקים: "יש מן הנביאים מי שיראה את השם יתברך מאחרי מחיצות רבות, ומהם מי שיראהו מאחרי מחיצות מועטות - לפי קרבתם אל השם יתברך ולפי מעלתם בנבואה". ממשיך לבאר מהו הגורם להבדל הזה בין הנביאים: "והכונה בזה העניין... שהמעלות, מהן - מעלות שכליות, ומהן - מעלות המידות. וכן הפחיתות, מהן פחיתות שכליות: כסכלות, ומיעוט ההבנה... ומהן פחיתות המידות: כרוב התאוה, והגאווה, הריגו, והכעס והעזות, ואהבת הממון והדומה להן... ואלו הפחיתות כולן הן מחיצות המבדילות בין האדם ובין השם יתברך" [שמונה פרקים ז].

• מדוע בזמן הנבואה כוח הגוף כושל

וְכָל, כְּשִׁמְתַנְבְּאִין - אַבְרִיהֶן מוֹדְעֵעֵינוּ, וְכַח הַגּוֹף כּוֹשֵׁל. הנבואה דורשת שלמות. היינו מצפים שבשעת הנבואה יהיה הנביא שלם בכוחות הנפש והגוף. אם-כן, מדוע דווקא אז כל גופו נחלש? בפירוש הכתב והקבלה מבואר שזה משום שהכוחות החומוריים מונעים מהנפש להגיע למדרגת הנבואה: "שאר הנביאים חומר גופם היה מעכב אותם מהשראת הנבואה אליהם... כל זמן השתתפות נפשם עם חומר גופם. לכן איביריהם היו מודעויעים תחילה, וכשל כח גופם עד שתתפשט הנפש מן גשמיותו... ותישאר לבדה פנים מן הגוף, אז תחול עליהם הנבואה, או כשהוא ישן ששמרין לנפשו המסתלשת אז מן הגוף... אמנם משה רבנו עליו השלום לגודל טוהר חומריו הזך והנקי לא נמנעה ממנו הנבואה גם בהקיץ" [במדבר יב, ז].

ובמקום אחר פירש הכתב והקבלה שהחלשת הגוף באה "כדי שלא תהיה בהם מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו, ותהיה דעתם פנוי תמיד למעלה, להבין הדברות הקדושות והטהורות שיצאו מפי הקדוש ברוך הוא, ולהסתכל בפנימית כוונתם" [דברים ה, כג].

לרפואת נתנאל בן זהבה הי"ו

ב, הַנְּבִיאִים - מַעְלוֹת מַעְלוֹת הֵן; כְּמוֹ שֵׁישׁ בַּחֲכָמָה חָכֵם גְּדוֹל מַחְבְּרוֹ, כֶּךָ בְּנְבוּאָה - נְבִיא גְדוֹל מְנַבֵּא. וְכָל אֵין רוֹאִין מְרָאָה הַנְּבוּאָה אֶלָּא בַּחֲלוֹם בְּחַזְיוֹן הַלַּיְלָה אוֹ בְּיוֹם אַחַר שֶׁתִּפְּל עֲלֵיהֶן תְּרַדְמָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּמִרְאָה אֱלֹוֹ תִּתְּוֶדַע, בַּחֲלוֹם אֲדַבֵּר בוֹ" (במדבר יב, ו).

ב, וְכָל, כְּשִׁמְתַנְבְּאִין - אַבְרִיהֶן מוֹדְעֵעֵינוּ, וְכַח הַגּוֹף כּוֹשֵׁל, וְעֵשֶׂתוֹנוֹתֵיהֶם מְטַרְפוֹת, וְתִשְׁאָר הַדְּעָה פְּנוּיָה לְהַבִּין מַה שֶׁתִּרְאָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם: "וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלְתָ עָלַי" (בראשית טו, יב), וְכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָנְיָאֵל: "וְהוֹדִי נִהְפַּךְ עָלַי לְמִשְׁחִית וְלֹא עֲצַרְתִּי כַח" (דניאל יח).

ג, הַדְּבָרִים שֶׁמוֹדְעִים לְנְבִיא בְּמִרְאָה הַנְּבוּאָה - דֶּרֶךְ מִשְׁל מוֹדְעֵינוּ לוֹ, וּמִדָּ יַחֲקֵק בְּלְבוֹ פִּתְרוֹן הַמִּשְׁל בְּמִרְאָה הַנְּבוּאָה, וְיָדַע מַה הוּא; כְּמוֹ הַסֵּלֶם שֶׁרָאָה יַעֲקֹב אֲבִינוֹ וּמְלָאָכִים עוֹלִים וְיוֹרְדִים בוֹ, וְהוּא הָיָה מִשְׁל לְמַלְכֵיכוֹת וְשֶׁעָבֹדָן, וְכְמוֹ הַחִיּוֹת שֶׁרָאָה יַחֲזַקְאֵל, וְהַסִּיר הַנְּפוּחַ וּמִקֵּל שֶׁקָּד שֶׁרָאָה יִרְמְיָה, וְהַמְּגֵלָה שֶׁרָאָה יַחֲזַקְאֵל, וְהָאִיפָה שֶׁרָאָה זְכַרְיָה.

ג, וְכֵן שָׁר הַנְּבִיאִים: יֵשׁ מִהֶן אוֹמְרִין הַמִּשְׁל וּפְתָרוֹנוֹ, כְּמוֹ אֵלוֹ, וְיֵשׁ מִהֶן אוֹמְרִין הַפְּתָרוֹן בְּלִבָּד; וּפְעַמִּים אוֹמְרִין הַמִּשְׁל בְּלִבָּד בְּלֹא פְתָרוֹן, כְּמִקְצַת דְּבָרֵי יַחֲזַקְאֵל וְזְכַרְיָה. וְכָל בְּמִשְׁל וְדֶרֶךְ חִידָה הֵם מִתְנַבְּאִין.

ד כֵּל הַנְּבִיאִים - אֵין מִתְנַבְּאִין בְּכָל עַת שִׁירְצוֹ, אֶלָּא מְכוּנִין דַּעְתָּן, וְיוֹשְׁבֵין שְׁמַחִים וְטוֹבֵי לֵב וּמְתַבּוֹדֵדִין, שֶׁאֵין הַנְּבוּאָה שׁוֹרָה לֹא מִתּוֹךְ עֲצָבוֹת וְלֹא מִתּוֹךְ עֲצָלוֹת, אֶלָּא מִתּוֹךְ שְׂמִחָה. לְפִיכָךְ, בְּנֵי הַנְּבִיאִים - "לְפָנֵיהֶם נִבֵּל וְתָף וְחִלְלִל וְכוֹנֵר" (שמואל א יח), וְהֵן מְבַקְשִׁין הַנְּבוּאָה. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִמָּה מִתְנַבְּאִים" (שם), כְּלוֹמֵר מְהֻלְכִין בְּדֶרֶךְ הַנְּבוּאָה עַד שִׁינְבָּאוּ, כְּמוֹ שֶׁאֲתָה אוֹמֵר 'פְּלוֹנִי מִתְגַּדֵּל'.

ה אֵלוֹ שֶׁהֵן מְבַקְשִׁין לְהַתְּנַבֵּא הֵם הַנְּקָרְאִין 'בְּנֵי הַנְּבִיאִים'. וְאָף עַל פִּי שֶׁמְכוּנִין דַּעְתָּן - אֶפְשָׁר שֶׁתִּשְׁרָה שְׂכִינָה עֲלֵיהֶן, וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא תִשְׁרָה.

שני סוגי נבואה הם: (1) **בַּחֲלוֹם בְּחַזְיוֹן הַלַּיְלָה** - במהלך השינה, כשמימלא החושים שובתים (מ"ג ב"ל); (2) **בְּיוֹם אַחַר שֶׁתִּפְּל עֲלֵיהֶן תְּרַדְמָה** - כעין שינה. וְעֵשֶׂתוֹנוֹתֵיהֶם מְטַרְפוֹת - כל מחשבותיהם מתרוקנות ואובדות (ראה תהילים קמו, ד; פה"מ ברכות ה, ה), מלבד מחשבת הנבואה עצמה. **וְהוֹדִי נִהְפַּךְ עָלַי לְמִשְׁחִית** - [הנבואה סיערה אותי וטלטלה אותי] וְלֹא עֲצַרְתִּי כַח. **הַסֵּלֶם שֶׁרָאָה יַעֲקֹב** - בראשית כח, יב (פתרונות נוספים לחלום מצויים במקומות אחדים במו"ג). **הַחִיּוֹת שֶׁרָאָה יַחֲזַקְאֵל** - יחזקאל פרק א ופרק י (ראה מו"ג ג א, ז). **וְהַסִּיר הַנְּפוּחַ וּמִקֵּל שֶׁקָּד שֶׁרָאָה יִרְמְיָה** - ירמיה א, י-י. **וְהַמְּגֵלָה שֶׁרָאָה יַחֲזַקְאֵל** - יחזקאל ב, ט. **וְהָאִיפָה שֶׁרָאָה זְכַרְיָה** - זכריה ה, ו (למשלים אלו ראה מו"ג ב, ב, מ, וכל מו"ג נ מוקדש לביאור המשלים). **דֶּרֶךְ חִידָה** - סוד ורמוז שהנביא צריך להבינם לפי כוחו. **אֵין מִתְנַבְּאִין בְּכָל עַת שִׁירְצוֹ** - אלא ברצון ה' (הקיים תמיד. ראה מו"ג א, ז). **שֶׁאֵין הַנְּבוּאָה שׁוֹרָה וְכו'** - "וזהו הסיבה העצמית הקרובה לסילוק הנבואה בזמן הגלות בלי ספק, איזו עצלות או עצבות יהיו לאדם באיזה מצב שיהיה יותר מהיותו עבד נשלט ומשועבד לבורים הרשעים, אשר צירפו העדר ההיגיון האמתי ושלמות התאוות הבהמיות" (מ"ג ב"ל). **מִתְנַבְּאֵל** - הולך וגדל. והמתנבא עדיין אינו נביא המקבל מדע מאת הבורא.

ביאורים

גם בתוך מדרגות הנבואה עצמה, קיים חילוק מהותי בין מדרגות כל הנביאים שהיו ושעתידים להיות, לבין מדרגתו של משה רבנו. נבואת משה היא ייחודית, מעין סוג שונה של נבואה. לכן גם התוכן של הנבואות הוא שונה: כל הנביאים השיגו עניינים מסוימים, חלקם שייכים לזמנם ולדורם בלבד, ואילו משה השיג את התורה שהיא נצחית. משה לא השיג בנבואתו עוד תובנה-רוחנית, חשובה ככל שתהיה, אלא את הצורה המגובשת והשלמה ביותר של החכמה האלוהית, שכוללת גם את המצוות. כדי להבטיח ולהגדיר את הייחודיות של התורה על פני שאר הנבואות, יש צורך להדגיש את ההבדל שבין הקליטה הנבואית של משה, לבין הקליטה של שאר הנביאים.

הרמב"ם מונה ארבעה הבדלים בין משה לשאר הנביאים. המכנה המשותף לשלושה הראשונים הוא, שאצל משה לא היה הבדל בין מצבו בשעת הנבואה למצבו בשגרת החיים. הגוף של משה רבנו היה מזוכך לגמרי, ולכן ההשגה הרוחנית לא חייבה זעזוע ופגיעה במערכות הגופניות, וגם לא דרשה 'כיבוי' חלקי של המערכת בשעת השינה.

א. כל הנביאים מקבלים את הנבואה באמצעות מלאך, בעוד משה רבנו קיבל אותה באופן ישיר מהקב"ה.

ב. למשה היתה יכולת לקלוט את הנבואה באופן ישיר דרך השכל, על ידי הבנה של הרעיון עצמו. זאת לעומת שאר הנביאים, שהיה צריך לעטוף עבורם את הרעיון במשל ציורי, והנבואה נקלטה אצלם באופן עקיף דרך כוח הדמיון שבשיג רק את המשל.

ג. שאר הנביאים צריכים לעבור מממד הגוף לממד הרוח בשעת הנבואה, ולחזור בחזרה לממד הגוף בשעת הסתלקות הנבואה. הם חיים בשני עולמות מקבילים. אבל משה רבנו חי באותו עולם כל הזמן, כי הגוף והרוח אצלו הם יחידה אחת. המדרגה הזו חייבה אותו לפרוש במידה מסוימת מענייני העולם הזה, וזה מסביר מדוע משה נאלץ לפרוש מאשתו.

ד. ישנו הבדל נוסף והוא שנבואת משה רבנו, לא הייתה מצומצמת לזמן מסוים, אלא בכל שעה שירצה. הבדל זה נובע מעוצמתו הגדולה של הקשר האלוהי של משה רבנו, שהביאה לכך שבכל עת הוא היה מוכן לנבואה.

הרחבות

• המחיצה היחידה בין משה לקב"ה

חויץ מְמֹשֶׁה. לעיל (הרחבות - יום כ"ה טבת) ביארנו שההבדל שיש בין הנביאים ברמת הנבואה תלוי במעלתם. חסרונות הנביא מהווים מחיצה בינו לבין הקב"ה, וזה משפיע על רמת הנבואה. מעלת משה רבנו הייתה גדולה יותר ממעלת שאר הנביאים, אך גם לו נשארה מחיצה אחת. כך כותב הרמב"ם "וכאשר ידע משה רבנו עליו השלום, שלא נשארה לו מחיצה שלא הסיר אותה, וכי נשלמו בו מעלות המידות כולן והמעלות השיכליות כולן, ביקש להשיג מהות השם יתברך על אמיתת מציאותו... ואמר: "הראני נא את כְּבֹדְךָ" [שמות לג, יח] והודיעו השם יתברך, שאי אפשר לו זה בהיותו שכל נמצא בחומר, רצונו לומר מאשר הוא אדם. והוא אומר "כי לא יראני האדם וחי" [שמות לג, ג]. הנה לא נשארה לו (למשה)... אלא מחיצה אחת בהירה והוא השכל האנושי" [שמונה פרקים ז].

• שכינה מדברת עימו תמיד

לְפִיכָּךְ פָּרַשׁ מִן הָאִשָּׁה לְעוֹלָם. הגמרא מבארת שמשו פרש מאשתו כיוון שדרש קל וחומר בעצמו: "ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהן אלא שעה אחת (במעמד הר סיני), וקבע להן זמן, אמרה תורה והיו נְכַנְיָם וגו' אל תגשו (אל אשה), אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינו קובע לי זמן - על אחת כמה וכמה!" [שבת פז].

הגמרא מציינת שלאחר מכן הקב"ה הסכים עם משה רבנו, וציווה עליו לפרוש מאשתו.

ו, כֹּל הַדְּבָרִים שֶׁאֲמַרְנוּ הֵן דָּרָךְ הַנְּבוּאָה לְכָל הַנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים, וְהֶאֱחָרוּנִים, חוּץ בְּנֹאֵת מֹשֶׁה, רַבְּנוּ וְרַבְּנוּ שֶׁלְכָל הַנְּבִיאִים. וּמֵה פֶּרַשׁ יֵשׁ בֵּין נְבוּאֵת מֹשֶׁה לְשֶׁאֵר כָּל הַנְּבִיאִים? שֶׁכָּל הַנְּבִיאִים - בְּחִלוּם אוֹ בְּמִרְאָה, וּמֹשֶׁה רַבְּנוּ הוּא עַר וְעוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבִבְאֵ מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ, וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל" (במדבר ז, ט).

ו, כֹּל הַנְּבִיאִים - עַל יְדֵי מְלֶאכֶּה, לְפִיכָּךְ רוֹאִין מֵה שֶׁהֵם רוֹאִין בְּמִשְׁלַח וְחִידָה; מֹשֶׁה רַבְּנוּ - לֹא עַל יְדֵי מְלֶאכֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבֵּר בּוֹ" (שם יב, ח), וְנֶאֱמַר: "וְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים" (שמות לג, א), וְנֶאֱמַר: "וּתְמַנֶּת יי יְבִיט" (במדבר יב, ח), כְּלוּמַר שֶׁאִין שֵׁם מִשְׁלַח אֶלָּא רוֹאֵה הַדְּבָר עַל בְּרִיּוֹ, בְּלֹא חִידָה, בְּלֹא מִשְׁלַח. הוּא שֶׁהַתּוֹרָה מְעִידָה עָלָיו: "וּמִרְאָה לֹא בְּחִידָת" (שם) - שֶׁאִינוּ מְתַנַּבֵּא בְּחִידָה אֶלָּא בְּמִרְאָה, שֶׁרוֹאֵה הַדְּבָר עַל בְּרִיּוֹ.

ו, כֹּל הַנְּבִיאִים יִרְאִין וְנִבְהָלִין וּמְתַמוּגְגִין, וּמֹשֶׁה רַבְּנוּ אִינוּ כֵּן. הוּא שֶׁהַפְּתוּב אוֹמֵר: "כִּאֲשֶׁר יִדְבֹר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" (שמות לג, א) - כְּמוֹ שֶׁאִין אָדָם נִבְהָל לְשִׁמְעַת דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ, כִּף הֵיָה כַּח בְּדַעְתּוֹ שֶׁלְמֹשֶׁה רַבְּנוּ לְהִבִּין דְּבָרֵי הַנְּבוּאָה וְהוּא עוֹמֵד עַל עִמְדוֹ שֶׁלֵּם.

ו, כֹּל הַנְּבִיאִים אֵין מְתַנַּבְּאִין כְּכָל עַת שִׁירְצוֹ; מֹשֶׁה רַבְּנוּ אִינוּ כֵּן, אֶלָּא כָּל זְמַן שִׁיחַפֵּץ, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ לּוֹבֵשְׁתּוֹ וְנְבוּאָה שׁוֹרָה עָלָיו. וְאִינוּ צָרִיךְ לְכוֹן דַּעְתּוֹ וְלִהְיוֹת דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ, שֶׁהֵרִי הוּא מְכֻוֵן וּמְזֻמָּן וְעוֹמֵד כְּמִלְאָכֵי הַשָּׁרֵת. לְפִיכָּךְ מְתַנַּבֵּא כְּכָל עַת שִׁירְצָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "עִמְדוֹ וְאֶשְׁמָעָה מֵה יִצְוָה יי לְכֶם" (במדבר ט, ח).

ו, וְכֵן הַבְּטִיחוֹ הָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לִךְ אָמַר לְהֶם שׁוּבוּ לְכֶם לְאֶהֱלִיכֶם, וְאַתָּה פֶּה עֹמֵד עִמְדוֹ" (דברים ה, כז). הָאֵל לְמַדְתָּ, שֶׁכָּל הַנְּבִיאִים - כִּשֶׁהַנְּבוּאָה מְסַתְּלָקָת, חוֹזְרִים לְאֶהֱלָם, שֶׁהוּא צָרִיךְ הַגּוֹף כְּלָן, כְּשֶׁאֵר הָעַם, לְפִיכָּךְ אֵינָן פּוֹרְשִׁין מִנְשׁוּתֵיהֶן; וּמֹשֶׁה רַבְּנוּ - לֹא חִזַּר לְאֶהֱלוֹ הָרִאשׁוֹן, לְפִיכָּךְ פָּרַשׁ מִן הָאִשָּׁה לְעוֹלָם, וּמְכַל הַדּוֹמָה לָהּ, וְנִקְשָׁרָה דַּעְתּוֹ בְּצוּר הָעוֹלָמִים, וְלֹא נִסְתַּלַּק הַהוּד מְעַלְיו לְעוֹלָם, וְקָרַן עוֹר פְּנִיּוֹ, וְנִתְקַדַּשׁ כְּפִמְלָאָכֵם.

הַנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים - כְּגוֹן אַבְרָהָם. **וְהֶאֱחָרוּנִים** - כְּגוֹן יִחְזַקְאֵל. **חוּץ מִמֹּשֶׁה** - שֶׁמֹּשֶׁה נִקְרָא 'נְבִיא' בְּגַלְל דְּמִיּוֹן לֹא מְהוּתִי לְשֶׁאֵר נְבִיאִים (וְהוּ שֵׁם מְסוּפֵק רֵאָה מוֹיִ'ב, לֵה). **בְּחִלוּם אוֹ בְּמִרְאָה** - כִּשְׁנֵי סוּגֵי הַנְּבוּאָה (לְעִיל בּוֹ). **הַקּוֹל** - מִשְׁל לְדִיבּוּר הַנְּשֻׁמָּה בְּנְבוּאָה (מוֹיִ'נ א, כ.א). **עַל יְדֵי מְלֶאכֶּה** - כּוּחַ הַדְּמִיּוֹן (מוֹיִ'נ ב, ו). **פְּנִים אֶל פְּנִים** - מִשְׁל לְנְבוּאָה יִשְׂרָאֵל בְּלֹא פֶרֶשְׁנוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבְּנוּ (מוֹיִ'נ א, ל; וּבִלְאֵ הַכּוּחַ הַמְדַמָּה מוֹיִ'נ ב, מ.ה). **וּתְמַנֶּת יי יְבִיט** - "אִמְתַּת ה' יִשִּׁיג" (מוֹיִ'נ א, ג). **עַל בְּרִיּוֹ** - לְעוֹמֵקוֹ, לְאִמְתוֹ. **מְתַמוּגְגִין** - לְשׁוֹן פּוֹחַד וּשְׁבִירָה (רֵאָה שְׁמוֹת ט, טו; לְעִיל בּוֹ). **כְּמִלְאָכֵי הַשָּׁרֵת** - הַקִּיּוּמִים תְּמִיד וְאִינֵם גּוֹף (תְּשׁוּבָה ח, ב), כְּלוּמַר הַשְּׁגָה שֶׁאִין לְבָן אֲנוּשׁ. **שֶׁנֶּאֱמַר** - לְאַחַר עֶשְׂרֵת הַדִּיבּוּרוֹת: "וְאַתָּה פֶּה עֹמֵד עִמְדוֹ" - וּלְשׁוֹן עֲמִידָה מְשֻׁמָּה שֶׁתִּהְיֶה הַכְּרַתוֹת אֵת ה' יִצְיִבָה וְקִיּוּמָת (מוֹיִ'נ א, ג). **וּמְכַל הַדּוֹמָה לָהּ** - שֶׁאִיפּוֹת הַחוּמֵר. **בְּצוּר הָעוֹלָמִים** - מְקוֹר הַבְּרִיאָה (מוֹיִ'נ א, טו). **וְקָרַן עוֹר פְּנִיּוֹ** - שֶׁהִיטָה דַּעְתּוֹ קְשׁוּרָה בְּה', "עַד שֶׁכֵּאלוֹ הוּא בְּאוֹר תְּמִידִי בְּלִי הַפְּסֵק, וְיִהְיֶה הַלִּילָה אֶצְלוֹ כִּיּוֹם" (מוֹיִ'נ פְּתִיחָה עִמ' ז).